

Ю.Д. Древаль,
к.і.н., доцент, докторант кафедри державної
кадрової політики ХарРІ НАДУ

“НАЦІЯ-ДЕРЖАВА” І ПАРЛАМЕНТАРИЗМ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Досліджено вплив глобалізації на політичні інститути національної держави. Уточнено стан та перспективи розвитку органів народного представництва в нових умовах.

Ключові слова: глобалізація, демократія, демократизація, нація-державна, парламентаризм.

Сучасне суспільство, а разом з ним і політичні інститути національної держави швидко змінюються, зазнаючи тиску потужних і не завжди лінійно однозначних чи прогресивних явищ та процесів. Чи не найвагомими чинником сучасної суспільної трансформації справедливо вважається глобалізація, яка є відносно новою і найбільш розвинутою стадією розвитку вже давно відомого процесу інтернаціоналізації (транснаціоналізації) численних аспектів суспільного життя. Вона відображає об'єктивний процес посилення взаємопроникнення та взаємозалежності сучасних соціально-економічних і суспільно-політичних процесів у світовому масштабі, які не лише долають національні бар'єри, а й поєднують на перший погляд несхожі й різновекторні явища.

Термін “глобалізація” епізодично застосовувався впродовж багатьох десятиліть, проте лише на початку 1980-х рр. він став фігурувати в якості базового елемента різних концептуальних побудов. Значущість глобалізації спонукала появі численних спеціальних досліджень, зокрема У. Бека, З. Бзежинського, І. Валлерстайна, І. Василенко, А. Вебера, Г. Ділігенського, В. Іноземцева, Д. Мартенса, Ж.-Л. Мецжера, В. Пефтієва, Дж. Стігліца, Ю. Хабермаса, М. Чешкова та ін.

Серед багатьох визначень цього явища найбільш наближеними до істини, за нашою оцінкою, є поєднання таких трьох: глобалізація – це “вища

на даний момент фаза інтернаціоналізації (інтеграції) економіки і політики, а в зародковому стані – і культури” (В. Пефтієв, В. Черновська [11, с. 39]), яка першочергово проявляється “у зростаючій взаємозалежності різних суспільств” (Г. Ділігенський [4, с. 8]), і під впливом якої “прірва між багатими та бідними розширюється” (Дж. Стігліц [13, с. 24]).

Наведені дефініції чітко ілюструють досягнення глобалістики як окремої галузі наукового знання. Але вони не позбавлені і деяких недоліків. У них, зокрема, відсутні обґрунтовані і прямі вказівки на перспективи національних політичних інститутів з їх ядром у вигляді загальнонародного представництва. А це не лише затемнює сутність вказаного явища, а й породжує численні спекуляції. Зокрема, сталою є тенденція до посилення критичного відношення до глобалізації внаслідок певного розмивання суверенітету національної держави. Але ж сьогоднішні масштабні переміни у структурі світопорядку та тенденціях його розвитку, які прийнято називати глобалізацією, не можуть охоплюватися одномірною теоретичною інтерпретацією. Концепції на кшталт “кінця історії” чи “макдональдизації”, які формулювались на початковому етапі осмислення явища, відзначались надміру суб’єктивним характером. Сьогодні подібного роду конструювання вже не можуть задовольняти запити дослідників. Загалом ці зауваження стосуються і тлумачення названих явищ у ретроспективних термінах з префіксом “пост” (“постмодерн”, “посткомунізм”), які загострюють увагу на минулих явищах чи процесах.

Щоправда, останнім часом побачили світ декілька публікацій, в яких простежується вплив глобалізаційних процесів на національні політичні інститути (розвідки К. Ейка, В. Кувалдіна та А. Рябова, А. Панаріна, Т. Полякової, Т. Лові та Т. Спайбі). Але вони, на наш погляд, відзначаються тенденцією до змалювання держави як пасивного спостерігача процесів економічної експансії, акцентуванням уваги на руйнації політичних інститутів і браком пошуків, спрямованих на подолання кризових явищ. Зокрема, професор Корнельського університету (США) Т. Лові, базуючись на

оцінках директора французького центру політичних досліджень М. Догана щодо падіння авторитету парламентів у європейських країнах, певною мірою безпідставно пов'язує це з глобалізацією і підводить читача до висновку про “дискредитацію демократії” і навіть “дискредитацію політики” в нових умовах [8, с. 115].

Виходячи з наведеного стану розкриття проблеми, метою даної статті визначено уточнення сутності впливу глобалізаційних процесів на націю-державу, а також з'ясування основних тенденцій розвитку органів національного представництва в нових умовах.

Немає підстав сумніватися в тому, що національні політичні інститути знаходяться в епіцентрі глобалізаційних процесів. Протягом тривалого часу вважалося, що національна держава є неодмінною основою політичної організації людства, але події останніх десятиріч поставили цей постулат під великий сумнів. Глобальні масштаби взаємозв'язків та взаємозалежностей не лише прискорюють еволюційний розвиток національних політичних інститутів, а й надають їм нових якостей, як консолідуючих, так і руйнівних. Останніх, судячи з принципів і реального втілення політики глобалізації, більше.

З вибудованої дослідниками “п'ятиповерхової піраміди владних відносин”, яка формується під тиском глобалізаційних процесів, лише один “поверх” виділено для національної держави [12, с. 229 – 232]. Частину власних функцій вона передає нагору (міждержавним і міжнародним об'єднанням), частину – вниз (територіальним та муніципальним органам). Згідно з нашими напрацюваннями, суттєвим прорахунком вказаної концепції є невизнання того доконаного факту, що сучасна демократична держава також “передає” частину власних повноважень інститутам громадянського суспільства.

Національні політичні інститути підпадають під “магнітне поле” двох основних різновекторних (але, особливо слід підкреслити, не

взаємовиключних, не “антагоністичних”) тенденцій: гомогенізації та суверенізації.

Відомо, що гомогенізація (чи універсалізація), тяжіючи до однорідності й уніфікації у світовому масштабі, сприяє розмиванню політичного суверенітету народу і “нації-держави” (як правило, багатонаціональної) “зверху”. Саме ця обставина є головним об’єктом критики “антиглобалістів”. Наприклад, за песимістичним висновком російського дослідника А. Панаріна, “у політичному відношенні епоха глобалізації є новим феодалізмом. Вона нищить демократію в її прямому значенні політичного суверенітету народу, який вибирає і контролює свою владу, підмінюючи її владою міжнародних нотаблів” [9, с. 7-8].

З іншого боку, під тиском глобалізації набирають сили процеси суверенізації (чи локалізації, або фрагментаризації), які характеризуються тенденцією руйнування інститутів національної держави до рівня складових мовних, національних, релігійних чи етнічних компонентів. Отже, суверенізація вказує на посилення ролі окремих суб’єктів влади в межах одного державного організму і тяжіє до його розпорошення “знизу”.

Відомо, що після Другої світової війни налічувалось більше 50 націй-держав, на сьогодні – близько 220, а за окремими прогнозами, на середину ХХ ст. їх буде не менше 500 [3, с. 44]. Такі доволі масштабні прогнозування інколи вважають достатнім аргументом на користь “живучості” націй-держави в сучасних умовах. Проте, за нашою оцінкою, у даному відношенні передусім слід керуватися не кількісними показниками, а загальними тенденціями. Реалізація ідеї суверенізації в повному обсязі була б катастрофічною для людства. Дійсно, за справедливим зауваженням російського дослідника Є. Алаєва, якщо Земля роздробиться на 3 тисячі суверенних держав (за кількістю етносів), то “з майбутнім можна розпрощатися” [1, с. 85]. До такої перспективи підштовхували б не лише конфлікти на національному ґрунті, а й загальна некерованість суспільними процесами світового значення.

На перший погляд, суверенізація повністю суперечить гомогенізації. Проте обидві вказані тенденції є сторонами одного явища, глобалізації. Вона водночас сприяє як уніфікації та централізації влади, так і її розпорошенню. Цей складний процес досить влучно, на наш погляд, позначає термін-гібрид “глокалізація”, який останнім часом все частіше використовується у науковій літературі [2].

Від глобалізаційних процесів зазнають утисків й інститути демократії, адже демократія ідеально співвідноситься лише з національною організацією політики і влади. Влаштоване на основі формальних демократичних принципів суспільство може вважатися істинно демократичним і стабільним лише в тому разі, коли виборці знають і відчують, що враховуються права й інтереси кожного громадянина, а не лише тих, що перебувають на верхівці економічної піраміди. Більшість сучасних політичних доктрин базується на принципові рівноваги “влади народу” (у розумінні сучасної представницької демократії) і свободи підприємництва. Але під тиском глобалізації цей баланс зазнає руйнування. Демократії все важче стає захищатися від “диктатури ринку”.

Саме через процеси глобалізації, як стверджують деякі знані вчені, зокрема, лауреат Нобелівської премії з економіки за 2001 р. американець Дж. Стігліц та його співвітчизник професор Кембріджського університету К. Ейк, відбувається різке посилення різних зацікавлених груп з власними локальними інтересами, які значно обмежують традиційні інститути демократії [6, с. 13; 13, с. 217].

Але процес поступового розмивання державно-політичних бар’єрів, які в недавні часи ізолювали народи, можна розглядати і під іншим кутом зору. Гомогенізацію та суверенізацію не слід ототожнювати з ще одним процесом, що супроводжує явище глобалізації, процесом посилення взаємозалежності суспільних організмів. Пригадаймо, що саме цей фактор є одним з ключових у тлумаченні поняття “глобалізація”. У даному випадкові мова має йти про

глобальне розповсюдження загальнолюдських правил співжиття, про тісне міждержавне співробітництво, про взірць і досвід.

У середовищі дослідників дискутується закономірне питання: чи не відійдуть національні політичні інститути в ХХІ ст. у небуття, розчинившись у наднаціональних владних органах? Це питання прямим чином стосується й інститутів загальнонародного представництва. Сукупний аналіз багатьох тенденцій, що супроводжують глобалізаційні процеси, не дозволяє надати стверджувальну відповідь на це питання. Так, під тиском глобалізації національна держава зазнає серйозного випробування, а слабка держава може навіть втратити надкритичну частку суверенітету, перетворившись у своєрідну *квазідержаву*. Проте, на нашу думку, така перспектива може загрожувати лише тим державним організаціям, які перебувають у перманентному кризовому стані. Адже глобалізація стимулює не лише руйнівні процеси, а й такі, що спонукають політиків до опрацювання нових, більш ефективних механізмів державного владарювання.

Об'єктивна необхідність збереження нації-держави полягає і в тому, що навіть у рамках найбільш ефективної – європейської – моделі інтеграції значна частка традиційних функцій держави залишається за державою-нацією.

Глобалізаційним процесам властива чітка об'єктність, адже вони націлені не на державу взагалі, а на конкретні органи державної влади та компоненти політичної системи. У цьому відношенні найбільш важливими органами держави є органи народного представництва, адже саме вони покликані якнайефективніше реалізовувати комплекс завдань, що постають перед сучасною державою.

Тиск процесів глобалізації спонукає інтенсивні пошуки вдосконалення органів національного представництва. Глобалізація стимулює парламенти до швидкого і водночас ефективного сприйняття загальноцивілізаційного досвіду, до опрацювання чіткої стратегічної лінії і гармонізації власного законодавства зі світовими стандартами. Насамперед, як це виходить із

наведених вище тверджень оціночного характеру, мова має йти про вдосконалення механізму управління (чи, враховуючи позиції тих вчених, які ототожнюють державне управління з виконавчою гілкою влади, вдосконалення владарювання).

Парламентаризм міцно утвердився на політичному олімпі сучасних країн з усталеними традиціями демократичного врядування. Але водночас не слід і вважати, що його розвиток відбувається лише по висхідній лінії, без надмірних ускладнень і суперечностей. Звернімо увагу на такий парадокс. Парламенти, як правило, формуються внаслідок всенародних виборів. Саме від волі народу залежить політична спрямованість не лише всього депутатського корпусу, а і його конкретних представників – депутатів. Але в реальному житті з-поміж інших політичних інститутів якраз парламенти мають найменший рейтинг народної довіри. Наприклад, за підсумками опитувань, які постійно проводяться в західних європейських країнах, лише меншість респондентів довіряє парламентам. Найменшою довірою користуються парламенти Італії, Бельгії та Данії. Лише у ФРН більшість громадян виявляє довіру цьому найстарішому інституту демократії [5].

Пояснення цьому феноменові передовсім слід шукати у вказаних процесах глобалізації, про що вже йшла мова вище (за оцінкою американського політолога Р. Петрелла, це основний фактор [10]), а також в особливостях технократичного суспільства, певній відокремленості законодавчої гілки влади від громадян (які в повсякденному житті спілкуються передусім з органами місцевого управління та самоврядування), нездатності парламентів боротися із вузьковідомчими інтересами, олігархізації представницьких інститутів. У багатьох країнах парламенти не встигають адаптуватися до розвитку життя. Інколи законотворча діяльність парламентів не стимулює, а стримує суспільний прогрес.

Під тиском глобалізації додаткового навантаження зазнають органи народного представництва в перехідних суспільствах. На заваді адекватному сприйняттю цього явища і формуванню ефективної лінії стоять не лише

певна політична незрілість новоутворених представницьких законодавчих установ, а й невпинна дискусія на теми глобалізації. За справедливим зауваженням російських дослідників В. Кувалдіна і А. Рябова, у таких суспільствах “замість традиційного суперництва між правими і лівими силами розгортається новий конфлікт – між прихильниками максимально можливого збереження національної самобутності і прихильниками універсалізації, інтеграції у міжнародні структури” [7, с. 46]. У даному випадку надзвичайно актуальним має стати питання щодо усвідомлення народними обранцями того місця, яке має посісти в нових умовах національна держава. Глобалізаційні процеси, як об’єктивне і надзвичайно потужне явище, пробиватимуть собі дорогу і без їхнього схвалення чи заперечення. Але національні політичні лідери мають чимало засобів для того, щоб скорегувати розвиток цього явища з урахуванням особливостей власної країни і використати його для підвищення добробуту народу.

Усі зазначені фактори потужно впливають і на український парламент. Відповідно до наведених вище обставин і критеріїв, він, зокрема, має вдосконалювати законотворчу роботу, створювати належну правову базу для інтеграції країни у європейський правовий простір, більше уваги приділяти нормативному захистові українців, що працюють за кордоном (за неофіційними даними, понад сім мільйонів наших співвітчизників знаходиться поза межами країни), сприяти перекриттю каналів транскордонної злочинності тощо. Разом з тим, правового унормування вимагає низка питань, прямо чи побічно пов’язаних з процесами суверенізації. Це і співвідношення державного управління та місцевого самоврядування, і статус окремих територій, і економічна нерівновага, і національний фактор, і, нарешті, проблеми входження в політичний процес різних соціальних груп та груп інтересів.

Отже, з’ясовано перспективи нації-держави та національних парламентів в умовах глобалізації. Під тиском глобалізаційних процесів національна держава зазнає різновекторних впливів, і не лише однозначно

руйнівних. Хоча, звичайно, руйнівні процеси переважають. Руйнація загрожує, за нашим визначенням як структурно-функціональним аспектам національної державності (гомогенізація і суверенізація), так і її системним основам (атака на демократію). Але водночас глобалізація спричиняє посилення взаємозалежності та взаємозв'язків між національними політичними інститутами у всьому світі, до швидкого розповсюдження ефективних моделей державного владарювання. Парадоксально, але за нових умов роль національної держави має зростати, адже вона передає між- та наддержавним інституціям лише деякі елементи власних функцій і має проявити більшу ефективність у здійсненні всіх традиційно існуючих функцій, у проведенні водночас чіткої і динамічної власної політики.

Подальші дослідження у руслі даної проблематики слід скерувати на уточнення суті глобалізаційних процесів, що руйнують націю-державу “знизу”, а також на особливості впливу глобалізації на становлення інститутів демократії у перехідних суспільствах.

Список використаних джерел

1. *Алаев Э.Б.* Quo vadis? // Глобальное сообщество: новая система координат (подходы к проблеме). – СПб., 2000. – С. 81 – 86.
2. *Афанасьев М.* Мясникова Л. Время глобализации // Мировая экономика и международные отношения. – 2005. – № 10. – С. 11 – 19.
3. *Біляцький С., Ярова Н.* Скриньку Пандори – відмичкою Бен-Ладена // Віче. – 2002. – № 5. – С. 43 – 45.
4. *Дулигенский Г.* Глобализация в человеческом измерении // Мировая экономика и международные отношения. – 2002. – № 7. – С. 4 – 15.
5. *Доган М.* Падение традиционных ценностей в Западной Европе: религия, государство-нация, власть // Мировая экономика и международные отношения. – 1999. – № 12. – С. 23 – 30.
6. *Ейк К.* Небезпечні зв'язки: взаємодія глобалізації і демократії // Глобалізація. Регіоналізація. Регіональна політика. Хрестоматія з сучасної зарубіжної соціології регіонів. – Луганськ: Альма матер-Знання, 2002. – С. 11 – 25.
7. *Кувалдин В., Рябов А.* Национальное государство в эпоху глобализации // Свободная Мысль-XXI. – 2000. – № 1. – С. 37 – 47.
8. *Лоуи Т.* Глобализация, государство, демократия: образ новой политической науки // Полис. – 1999. – № 5. – С. 108 – 119.
9. *Панарин А. С.* Искушение глобализмом. – М.: Рус. нац. фонд, 2000. – 381 с.
10. *Петрелла Р.* Националистические и регионалистские требования и европейская интеграция // Этнос и политика / Авт.-сост. А.А.Празаускас. – М.: Изд-во УРАО, 2000. – С. 307 – 309.

11. *Пептиев В., Черновская В.* Развивающийся мир: глобализация или регионализация? // *Мировая экономика и международные отношения.* – 2000. – № 7. – С. 39 – 44.
12. *Яковец Ю.В.* Глобализация и взаимодействие цивилизаций. – М.: «Экономика», 2001. – 346 с.
13. *Stiglitz J.E.* *Globalization and Its Discontents.* – N.Y.: W.W. Norton & Co, 2002. – 282 p.

***Dreval Yu.D.* “National-state” and parliamentarism in the conditions of modern process of globalization.**

The article is dedicated to research of influence of globalization on political institutions of a national state. The state and prospective of a development of bodies of public representation in new conditions are précised.

Key words: globalization, democracy, democratization, national-state, parliamentarianism

***Древаль Ю.Д.* “Нация-государство” и парламентаризм в условиях современных глобализационных процессов.**

Исследованы влияния глобализации на политические институты национального государства. Уточнено состояние и перспективы развития органов народного представительства в новых условиях.

Ключевые слова: глобализация, демократия, демократизация, нация-государство, парламентаризм.